

Magyar nyelv.

A -ba, -be és a -ban, -ben rag használata.

Tanítás a polgári iskola I. osztályában.

I. Számonkérés.

1. Mi a lecke? (Arany Jánosnak „A vén gulyás temetése“ c. költemény ekönyv nélkül.) Állj ki a dobogóra, és szavald el szépen a költeményt! [A szavaló meghajlik az osztály előtt, megmondja a vers címét és megnevezi íróját, azután előadja a költeményt.] Ki tud a szavalathoz hozzászólni? (Egy helyen megakadt, a tanár úr segítette ki . . . Egyik helyen eltévesztette: „Csak egyszer se mondja“ helyett úgy mondta: „Még egyszer se mondja“ . . . Kissé gyorsan adta elő a költeményt, lassabban kellett volna, mert a temetés is lassú szokott lenni . . . Értelmesen hangsúlyozta, kedélyesen adta elő a különös temetést . . .) A verset úgy kell megtanulni, hogy egyetlen betűt el ne hagyjunk, se hozzá ne toldjunk. A legtöbb szavaló sietni szokott. Erről szokjatok le! Egyébként hangulatosan adta elő a költeményt. [A bírálat után meggyőződöm arról, hogy az osztály megtanulta-e a verset. E célból minél több tanuló bevonásával még egyszer elmondatom a költeményt. A tanulók helyükön maradva mondanak el két-három sornyi részt.] Mondd el még egyszer a költeményt! . . . Folytasd! . . . Folytasd! . . . Látom, örömmel foglalkoztatok ezzel a kedves költeménnyel.

2. Mi volt a házi írásbeli feladat? (Tíz közmondást kellett írni, és meg kell magyarázni jelentésüket.) [Meggyőződöm, hogy elkészítette-e mindenki a feladatot. A padok között végigmegyek, megvizsgálom a füzeteket külső alak szempontjából, és egy-két súlyos helyesírási hibát aláhúzok. Ahol szükseges, elismerő, vagy kifogásoló megjegyzést teszek.] Halljuk, te mit írtál! (Addig jár a korszó a kútra, míg el nem török.) Mit jelent ez? (Ez olyan emberre vonatkozik, aki sokszor tesz valami rosszat, de végül ráfizet, mert kitudódik.) Olvass tovább! (Sok kéz hamar kész. Ez azt jelenti, hogy ha az emberek összefognak a munkában, hamar célhoz érnek.) Tovább! (Okos nem ütközik kétszer egy kőbe. Ez a mondás arra utal, hogy az okos ember nem követi el kétszer ugyanazt a hibát.) No, még egy mondatot! (Rossz fát tett a tűzre. Ez azt jelenti, hogy valami rosszat cselekedett.) Te mit írtál első mondatnak? (Jobb ma egy veréb, mint holnap egy tűzok. Ez a mondás arra utal, hogy ami ma bizonyos, azt ne adjuk oda a holnapi bizonytalanért.) Hogyan hangzik a te utolsó mondatod? (Ebül gyült jószág ebül

vész. Jelentése: az igazságtalan szerzemény hamar elúszik.) Mit tanultunk a közmondásokról? (A közmondások életbölcséséget fejeznek ki. A nép több száz, meg ezer éven át bölcs tapasztalatait közmondásokba foglalta. A közmondások — akárcsak a népdalok — szájról-szájra, apáról fiúra szálltak. Rövidek, hogy az emberek könnyen megjegyezhessek. Némelyek rímek, hogy mindenki könnyen megtanulhassa, pl.: Tudja Pál, mit kaszál.)

Valakinek a füzetében aláhúztam egy súlyos helyesírási hibát. [Az illető tanuló jelentkezik.] Mi a hiba? A *futott* szót egy *t*-vel írtam. Ez nem helyes, mert múlt idős ige és előtte magánhangzó van, tehát két *t*-vel kell írni.) Máskor jobban ügyelj, és ne kövess el ilyen súlyos hibát!

II. Az új anyag feldolgozása.

1. Kapcsoló ismétlés.

Melyek a mondat főrészei? Mit tudsz az állítmányról? Mit tanultunk az alanyról? Minek nevezzük azt a mondatot, melyben csak állítmány és alany van? Tudjuk-e magunkat a tőmondatnál mindig értelmesen kifejezni? Miért nem? Mit kell tehát tennünk? (A tőmondatot ki kell egészíteni, ki kell bővíteni.) Mely bővítő mondatrészekkel ismerkedtünk eddig meg? (A tárgyjal és a helyhatározóval.) Mit tudsz a tárgyról? Mit fejez ki a helyhatározó? Melyek a helyhatározó kérdései? Milyen szavak alkotják a mondat helyhatározóját? (Ragos szók, névutós szók és határozószók.) Halljunk egy mondatot, melyben határozószó jelöli meg a cselekvés helyét! (Bent jó meleg van.) Elemezd ezt a mondatot! (Mit állítunk? Van. Ez az állítmány. Mi van? Meleg. Ez az alany. Hol van meleg? Bent. Ez a helyhatározó.) Milyen szófaj alkotja a helyhatározót? (Határozószó.) Mi a helyhatározószó? (Egymagában kifejezi a cselekvés helyét.) Mondjatok helyhatározószókat! (Többen: alatt, fölött, mellett, után, kint, bent, stb.) Most mondjatok olyan mondatot, melyben a helyhatározó névutós szó! (A repülőgép elszállt a város fölött.) Elemezd! (Mit állítunk? Elszállt. Ez az állítmány. Mi szállt el? A repülőgép. Ez az alany. Hol szállt el? A város fölött. Ez a helyhatározó.) Mivel fejezted ki a helyhatározót? (Névutós főnévvel.) Mi a névutó? (Határozószó, mely névszóval együtt fejezi ki a cselekvés helyét.) Mondd a mondatot csak az egyikkel! (A repülőgép elszállt fölött.) Most csak a másikkal! (A repülőgép elszállt a város.) Lehet-e valamelyiket elhagyni? (Nem lehet, mert csak a kettő együtt fejezheti ki a cselekvés helyét.) Ki tudna névutós szavakat mondani? (Többen: iskola mellett, szekrény fölött, pad alatt, kocsni után, könyv között, stb.) Most alkossunk olyan mondatot, melyben a helyhatározó ragos szó! (Vasárnap a templomban imádkoztam.) Elemezd! (Mit állítunk? Imádkoztam. Ez az állítmány. Ki imádkozott? Én. Ez az alany. Hol imádkoztam? A templomban. Ez

a helyhatározó.) Milyen szófaj? (Helyhatározó-raggal ellátott főnév.) Mondd a mondatot rag nélkül! (Vasárnap a templom imádkoztam.) Helyes így? (Nem helyes, csak ragos szóval lehet a helyhatározót kifejezni.) Mondjatok helyhatározó-raggal ellátott szavakat! (Többen: városban, falon, hídig, iskolához, fürdőbe, stb.) Mindegy, hogy melyik ragot használjuk? (Nem mindegy.) Mégis akad a ragok között kettő, amit nagyon gyakran fölcsereáltak, beszédben és írásban egyaránt rosszul, helytelenül használtak. Ezek a ragok a *-ba*, *-be* és a *-ban*, *-ben*.

2. Célkitűzés.

Most a helyhatározó *-ba*, *-be* és *-ban* *-ben* ragjának helyes használatát fogjuk megtanulni.

3. A nyelvi tény megfigyelése.

Fogjátok meg a tollat! Tegyétek a tollat a padba! Hová tetted a tollat? (A padba.) Mondd egész mondattal! (A tollat a padba tettem.) Hol van a toll? (A toll a padban van.)

Vegyétek kézbe a ceruzát! Dugjátok a zsebetekbe! Hol van a ceruza? (A ceruza a zsebemben van.) Hová dugtad a ceruzát? (A ceruzát a zsebembe dugtam.)

Fogd meg a könyvedet! Vidd az ablakba! Hová vitted a könyvedet? Hol van a könyved? Hová vitte a könyvet? (A könyvet az ablakba vitte.) Hol fekszik a könyv? (A könyv az ablakban fekszik.)

Állj az ajtóba! Hová álltál? Hol állsz? Hová állt Dobó? (Dobó az ajtóba állt.) Hol áll Dobó? (Dobó az ajtóban áll.)

Hol voltunk vasárnap? (Vasárnap a templomban voltunk.) Hová mentünk vasárnap? (Vasárnap a templomba mentünk.)

[A példamondatokat a tanár a táblára, a tanulók pedig a füzetbe írják. A páros mondatokat szándékosan kavarom, egyszer a *hol?*, másszor a *hová?* kérdésre felelő kerül első helyre.]

No fiúk, vizsgáljuk meg a példamondatokat! Elemezd az első mondatot! (A tollat a padba tettem. Mit állítunk? Tettem. Ez az állítmány. Ki tette? Én. Ez az alany. Hová tettem? A padba. Ez a helyhatározó.) Húzzuk alá a helyhatározót! Milyen kérdéssel találtad meg? (Hová?) Irjuk a kérdést a mondat végére zárójelbe! Melyik itt a helyhatározó ragja? (A *-ba*.) Húzzuk alá a ragot! Elemezd ennek a mondatnak a párját! (A toll a padban van. Mit állítunk? Van. Ez az állítmány. Mi van? A toll. Ez az alany. Hol van? A padban. Ez a helyhatározó.) Húzzuk alá! Milyen kérdéssel kerested? (Hol?) Irjuk ezt is a mondat végére! Melyik itt a helyhatározó-rag? (A *-ban*.) Húzzuk alá! Mit tanulhatunk ebből a két mondatból? (A *hová?* kérdésre *-ba*, *-be*, a *hol?* kérdésre *-ban* *-ben* ragot használunk.)

Megjegyzés: A példamondatok további anyagát azonos módon dolgozom fel. A tárgyalás végén a tábla és a füzet képe a következő lesz:

A *-ba*, *-be* és a *-ban*, *-ben* rag használata.

{ A tollat a padba tettem. (Hová?)
 { A toll a padban van. (Hol?)
 { A ceruza a zsebemben van. (Hol?)
 { A ceruzát a zseembe dugtam. (Hová?)

{ A könyvet az ablakba vitte. (Hová?)
 { A könyv az ablakban fekszik. (Hol?)

{ Dobó az ajtóba állt. (Hová?)
 { Dobó az ajtóban áll. (Hol?)

{ Vasárnap a templomban voltunk. (Hol?)
 { Vasárnap a templomba mentünk. (Hová?)

Ezeket a mondatokat elemezve mindannyian megértettétek a *-ba*, *-be* és a *-ban*, *-ben* rag helyes használatát. Mondd el a tanulságot! (A *hová?* kérdésre felelő helyhatározó ragja *-ba*, *-be*, a *hol?* kérdésre pedig *-ban*, *-ben*.) Kétely esetén hogyan döntöd el, melyiket kell használni? (Fölteszem a kérdést: *hová?* kérdésre *-ba*, *-be*, *hol?* kérdésre *-ban*, *-ben* ragot használok.)

4. Azonos példák felkutatása.

Mondjatok *-ba*, *-be* és *-ban*, *-ben* ragos helyhatározóval bővített mondatokat! Most már ne elemezzünk részletesen, hanem csak a cselekvés helye után kérdezzünk! Beszéljen B.! (A madár a fészekbe repül. Hová repül? A fészekbe. A helyhatározó ragja a *-be*, mert *hová?* kérdésre felel.) Mit tud K.? (Egy ember a Tiszába fult. Hová fult? A Tiszába. A helyhatározó ragja a *-ba*, mert *hová?* kérdésre felel.) Halljuk N-t! (Édesanyám a kertben sok virágot gondoz. Hol gondozza a virágot? A kertben. A helyhatározó ragja *-ben*, mert *hol?* kérdéssel kérdeztem.) Tovább F.! (Az iparos a műhelybe dolgozik.) Hol dolgozik? (A műhelybe.) Még egyszer kérdezd! (Hol dolgozik? A műhelyben.) Látod, így helyes. Beszédünkre is vigyázni kell épp úgy, mint írásunkra. Aki nem ügyel beszédjére, hibásan, pongyolán beszél, és úgy is fog írni. Feleljen M.! (A boltban sok mindent lehet kapni. Hol? A boltban. A rag *-ban*, mert *hol?* kérdéssel

találtam meg a helyhatározót.) Még egy mondatot, Sz.! (A fecske ősszel Afrikába költözik. Hová költözik? Afrikába. A helyhatározó ragja *-ba*, mert *hová?* kérdésre felel.)

Most mondatok ragos főneveket *hol?* kérdésre! (Többen: iskolában, üvegben, kávéban, kútban, stb.) Lássunk néhány *hová?* kérdésre felelő ragos főnevet! (Többen: templomba, kertbe, szekrénybe, pincébe, stb.).

Akire mutatok, az mond egy főnevet. Fölteszem a kérdést, és az illető hozzáteszi a megfelelő ragot. F.! (Fal.) Hol? (Falban.) B.! (Könyv.) Hová? (Könyvbe.) K.! (Felhő.) Hová? (Felhőbe.) M.! (Kosár.) Hol? (Kosárban.) [Igen sok tanuló szerepel, egy *hol?* és egy *hová?* kérdésre az osztály karban felel.]

5. Összefoglalás.

Miről tanultunk a mai órán? (A *-ba*, *-be* és a *-ban*, *-ben* rag használatáról.) Mit állapítottunk meg a *-ban*, *-ben* és a *-ba*, *-be* rag használatáról? (A kettőt nem szabad fölcserélni, *hol?* kérdésre *-ban*, *-ben*, *hová?* kérdésre *-ba*, *-be*, ragot kell használni.) Hogyan fogod ezentúl írásodat ellenőrizni? (Valahányszor a *-ba*, *-be* és a *-ban*, *-ben* raggal dolgozom ákad, fölteszem a kérdést. Ha *hová?* kérdésre felel, akkor *-ba*, *-be* ragot írok, ha *hol?* kérdésre felel, akkor *-ban*, *-ben* ragot használok.) Mondd el össze-függően a szabályt! Te is! Még egyszer!

6. Alkalmazás.

Házi írásbeli feladat: Hol töltöttem a vasárnapot?

Szántó Lőrinc

Földrajz.

A Föld keringése a Nap körül.

Évszakok és égővek keletkezése.

Tanítás a polgári fiúiskola III. osztályában (két órai anyag).

Szükséges előismeretek: a Föld alakja, nagysága (fokmérés, fokhálózat), a Föld tengelykörüli forgása. A tanulók már ismerik a leíró földrajzból az éghajlati öveket, az évszakok változását és ellentétességét az északi és déli félgömbön; az időjárás-megfigyelésekkel kapcsolatban tapasztalták a Nap delelési magasságának változását, mely az előbbi jelenséggel kapcsolatos; továbbá tanultak már igen sok olyan leíró földrajzi jelenségről, mely a Nap járásával függ össze. (Esős és sivatagi zónák keletkezése, növényzeti képek kialakulása, a gazdasági élet és a kultúra fejlődésének természeti alapjai stb.). Most az a törek-